

ROLANDAS KREGŽDYS
Lietuvių kalbos institutas

Mokslinių tyrimų kryptys: lyginamoji baltų ir kitų indoeuropiečių kalbų gramatika, etimologija.

RYTŲ BALTŲ FITONIMO AVIETĖ (*RUBUS*) MORFOLOGINĖ RAIDĀ IR ETIMOLOGINIŲ SĄSAJŲ PROBLEMATIKA

East Baltic names of the raspberry
(*Rubus*): morphological analysis, retrieval
of the etymological links of the phytonym

ANOTACIJA

Straipsnyje analizuojama rytų baltų kalbų fitonimo avietė (*Rubus*) daryba, kritiškai vertinama liūšiolinė lie. *aviētė* 2, dial. *avietė* 3^b, *avėtė* 1, *avētė* 2, *avētė* 3^a, la. *avene* etimologija, grįsta zooniminės konotacijos leksemų sąsaja.

Be detalizuotos latvių kalbos avietės pavadinimų morfologinių variantų struktūrinės sklaidos, pateikiami lie. dial. *aš(v)óklė*, *ašóklis*, *ašóklė*, *vašóklis*, *vaišóklis*, *vaišóklis*, *vaišóklis*, *vaišóklis*; lie. (dial.) *vaišovras*, dial. *vqšovras*, *vavóras*, la. (dial.) *vàivari*⁽²⁾, *vaišvari*², *vaišvariņi*, *vaišvariņi*, *vaišvariņas*, sintagmos la. dial. *aitu uôgas* kilmės aprašai.

ANNOTATION

The article deals with derivation and development peculiarities of the East Baltic names of the phytonym *Rubus*. Due to the present zoonymic argumentation of origin of the phytonym, latter-day etymological evaluation of the Lith. *aviētė* 2, dial. *avietė* 3b, *avėtė* 1, *avētė* 2, *avētė* 3^a, Latv. *avene* is criticized.

Besides the derivational analysis of lexemes of the multiform Latvian phytonym *Rubus*, etymological research of the apparent morphological or semantic equivalents of Lith. dial. *aš(v)óklė*, *ašóklis*, *ašóklė*, *vašóklis*, *vaišóklis*, *vaišóklis*, *vaišóklis*, Latv. dial. *aitu uôgas* is also presented.

ESMINIAI ŽODŽIAI: fitonimas; *Rubus*; *Ribes rubrum*; *Vaccinium uliginosum*, *myrtillus*, *uliginosum*.

KEYWORDS: phytonym; *Rubus*; *Ribes rubrum*; *Vaccinium uliginosum*, *myrtillus*, *uliginosum*.

0. ĮVADAS

Lie. *aviētē* 2, dial. *avietē* 3^b, *avētē* 1, *avētē* 2, *avētē* 3^a (su *ie* > *é* monoftongizacija žemaičių dialektiniame plote [žr. Zinkevičius 1966: 86]) ‘krūminis augalas saldžiomis uogomis (*Rubus*); jo uoga’ (LKŽe), priskiriamų vėlyviesiems rytų baltų prokalbės veldiniams (plg. Zinkevičius 1984: 336, 1987: 152), kilmę Ernstas Fraenkeli (LEW 28), remdamasis ankstesniais baltistų veikalais (plg. Būga II 20; ME I 232), grindžia, pasitelkdamas zooniminę reikšminę konotaciją suponuojančiu bei darybiškai panašiu (t. y. vediniu) lie. dial. *aš(v)óklē* ‘serbentas’ (← subst. lie. *ašva* ‘kumelė; didesnė kumelė; didesnė veislinė kumelė’ [LKŽe])¹, t. y. veda šį fitonimą iš subst. lie. *avīs* 4 ‘gyvulys, laikomas vilnoms, mėšai (kitur ir pienui) ir kt.’ (DLKŽ⁵), o la. (dial.) *avene*, *-es* ‘avietė, -ės; aviečių krūmas su vaisiais’ – iš subst. la. *avis* ‘avis’ (ME I 232). Tokia šių fitonimų etimologinė raida postuluojuama ir naujausiuose lietuvių kalbos žodžių kilmės veikaluose (LEŽ 38; ALEW).

Minėtas lie. *aviētē*, *avietē* ir la. *avene*, *-es* kilmės aiškinimas, matyt, priskirtinas liaudies etimologijai (plg. la. dial. *aitu uōgas* ‘avietės resp. avių uogos’² Valka [LVDA 74]), lėmė kvazietimologinių interpretacijų radimąsi, plg.: 1) Václavo Macheko (1961: 346) svarstymą apie šio fitonimo ir gauruoto gyvulio – avies sąsajas, dėl neva prinokusios avietės paviršiaus panašumo su šio gyvūno vilnų sruogomis (dar žr. LEŽDB); 2) Wojciecho Smoczyńskiego (LEŽ 38) aiškinimą, neva aviečių uogos yra panašios į aveles; 3) Konstantino Karulio (LEV I: 93), matyt, besirėmusio germanistų identišku teiginiu apie v. *Himbeere* ‘avietė’ (dėl jo žr. toliau) elnių šeimos žinduolio „danielius“ motyvacija (plg. Hermodsson 1990: 79), rekonstruojamą zooniminę šio augalo konotaciją, argumentuojamą avietės lapų – mėgstamo avių ėdesio referentu.

Zooniminei žodžio kilmės hipotezei rasti, matyt, įtakos turėjo visai kito darybos modelio³ vokiečių kalbos *tatpuruša* tipo tokios pat semantinės raiškos kompo-

¹ Kai kurie tyrėjai lie. dial. *aš(v)óklē* mėgina sieti su lie. *ašvīenis* 1 (sm.), *ašvīenys* 3^b ‘darbinis arklys’ (LKŽe) (plačiau žr. Wodtko, Irlinger, Schneider 2008: 233).

² T. y. reflektuojama pseudoetimologinė sintagma, suponuota homonimų la. dial. *aviētenes* ‘avietės’ Bilska (LVDA 74) ↔ la. *avitiņa*, *avetiņa* ‘avelė’ (ME I 232), dar plg. la. dial. *avetene* ‘avietė’ Mazsalaca ↔ la. dial. *avētēna* ‘avelė’ Rucava (EH I: 190).

³ T. y. ne vedinių, bet dūrinių, plg. Kazimiero Būgos (RR II 20) nurodomą fitonimo lie. *ašvóklē* ‘serbentas’ morfologinį alternantą v. *Bocksbeere* ‘juodasis serbentas (*Ribes nigrum*)’ resp. „ožio uoga“, o pastarojo etiologija vienu grįsta odoronimine motyvacija (pavyzdžiui, Richardas Loewe [1913: 131] teigia juodųjų serbentų krūmo dvokiantį kvapą esantį panašų į ožio smarvę), kitų aiškinama vėlyva senųjų struktūrinių elementų kaita, nulemta liaudies etimologijos (plačiau žr. Prokosch 1916: 292–293).

zitas v. *Himbeere* ‘danieliaus uoga resp. avietė (*Rubus idaeus*)’ < v. *Hinde* ‘danielius (*Cervus dama*); danieliaus patelė’ + v. *Beere* ‘uoga’ (Frisch 1741: 454; Kluge 2002: 412), kurio motyvacija⁴ siejama su šio gyvūno ragais (Loewe 1913: 131, 161).

Tenka apgailestauti, kad zooniminės konotacijos fitonimų kompozitų struktūrą nagrinėję tyrėjai neatkreipė dėmesio į gana svarbų lietuvių dialektizmams būdingą pejoratyvinį reikšminį atspalvį, jei vienas jo sandų reflektuoja gyvūno įvardijimą: lie. dial. *kāčuogė* 1 ‘(bot.) avietė katuogė (*Rubus saxatilis*); jos uoga’ ↔ subst. lie. *katė* 4, *kātė* 2 ‘(zool.) naminis gyvulys iš plėšriųjų šeimos (*Felis domestica*)’ / lie. dial. *šūnuogė* 1 ‘(bot.) katuogė (*Rubus saxatilis*); katuogės uoga’ ↔ subst. lie. *šuō*, *šuvà* 4 ‘(zool.) gyvulys, laikomas namams saugoti, medžioklei ir kt.’ (LKŽe) ir kt. (daugiau pavyzdžių žr. Gritėnienė 2006: 133) – šio augalo uogos nėra renamos ir naudojamos maistui, mat yra rūgščios ir kaulingos (Gritėnienė 2006: 134). Pabrėžtina, kad be zooniminio sando, tokia reikšmė aptariamam fitonimui nėra būdinga resp. reflektuojamas virtualusis referentas „avietė“, plg. la. dial. *aveņuōgas*², *avēņuōgas*² ‘avietės’, vartojamus Vidžemėje, Kuržemėje ir Žiemgaloje, Naukšėnuose užfiksuotą la. dial. *avesenuogas* ‘t. p.’ (LVDA 73 [žr. toliau]). Taigi toks aiškinimas yra kontradikcinis semantinės nurodytų rytų baltų fitonimų raiškos, reflektuojančios virtualųjį denotatą „uoga“, be pejoratyvinės konotacijos, aspektu.

Morfologinis, neva darybinio lie. *aviētė*, *avietė* atitikmens (resp. vedinio), iki šiol semantiškai nemotyvuoto lie. dial. *aš(v)óklė* ‘serbentas’, statusas (dar žr. ALEW), spėtina, yra visai kitoks, nei mėginama aiškinti iki šiol (plg. Blažek 2010: 14), t. y. jis grįstinas referento struktūriniais ypatumais, o ne zoonimine motyvacija. Galima atsargiai spėti, kad lie. dial. *ašóklis* 1 ‘(bot.) vašoklis, serbentas (krūmas ir uoga) (*Ribes rubrum*)’ (LKŽe) / lie. dial. *ašóklė*⁵ 1 ‘t. p.’ ↔ lie. dial. *ašvóklis* 1 ‘t. p.’ / lie. *ašvóklė* 2 ‘t. p.’ ir lie. dial. *ašvokšlė* ‘t. p.’ (su sporadiniu epenteziniu resp. neetimologiniu antruoju -š-) vestinas, priešingai Kazimiero Būgos (RR II 20) spėjimui (žr. anksčiau), iš lie. *vašóklis* 1 ‘(bot.) serbentas su raudonomis, gelsvomis ar juodomis uogomis (*Ribes*); šio vaiskrūmio uoga; raudonasis serbentas (*Ribes rubrum*); šio vaiskrūmio uoga’ (LKŽe) < subst. lie. *vāšas* 4 ‘kablys (ppr. ant karties, vielos ar grandinės) katilui pakabinti, verdant ant ugniakuro ar kamine; šulinio svirties kartis su kabliu kibirui užkabinti; gembė, vagis; dvišakas pagalys, medinis kablys pančiams ir virvėms vyti; varveklis ir kt.’ (LKŽe), reflektuojantis referentą ‘pagalys / kartis su kabliu ↔ tai, kas kabo nusviręs, lyg

⁴ Ji argumentuojama liaudies etimologijai būdinga faktografija (plačiau žr. Hermodsson 1990: 82–83).

⁵ Su pradžios *v-* afereze dėl lyties *vašvoklis (su antriniu *-v-* [plg. Zinkevičius 1966: 199]) ↔ *(*v-*)*ašvoklis* analogiško proceso – šios lyties *v-* nykimas dėsningas dėl dviejų *v...v* (plg. Endzelins 1961: 7; ME IV 654–655) ir dialektinių ypatumų bei pirmojo sando pamatinio žodžio pradžios *v-* kitimo tendencijų (plg. Zinkevičius 1966: 177–178) – morfologinio išlyginimo.

pagalys; pagalys / kartis, ant kurios kažkas prikabinta' + (antrinis) suff. lie. -*ōklīō-* (dėl jo žr. Skardžius I 198). Vadinasi, šis fitonimas galėtų būti priskiriamas asociatyvams, jo semantinė konotacija motyvuotina serbentų uoginių kekių, svyrančių žemyn nuo krūmo šakų lyg karčių ar pagaliukų, aplipusių uogomis, forma.

Be šaknies *vaš-*, lietuvių kalbos šnektose vartojami tos pačios kilmės šaknies *vaiš-* (← lie. dial. *vaišas* 4 'šiai kablys ar įrankis su kabliu' [LKŽe]) vediniai, plg. lie. dial. *vaišoklis* 1 'raudonasis serbentas (*Ribes rubrum*); šio vaiskrūmio uoga' / lie. dial. *vaišvuokliai* 't. p.' ↔ lie. dial. *vaišokšlis* 1 't. p.' // lie. dial. *vaišvoklis* 1 'raudonasis serbentas (*Ribes rubrum*); šio vaiskrūmio uoga' ↔ lie. dial. *vaišvokšlis* 1 't. p.' (LKŽe), suponuojantys šio fitonimo hipernormalizmą (apie juos plačiau žr. Vitkauskas 1994: 107tt.; Urbutis 1998: 55, 2009: 146, 241; Kabašinskaitė 1998: 50) darybinę grupę.

Fitonimo forma su šaknies *-q-* (resp. tautosilabiniu **an*, plg. lie. dial. *vanšas* 'vašas' [LEW 1207]), matyt, nunyko dėl hipernormalizmų fonetinių variantų gausos (kai kuriose žemaičių šnektose ir dėl *q > ō, ū* kitimo – dėl jo nyko ir žodžio pradžios *v-* [žr. Zinkevičius 1966: 178; LEW ibd.]), lėmusios pirminio darybinio pamato semantinę neutralizaciją, ilgainiui galėjusią implikuoti liaudies etimologinę sąsają su verb. lie. *vešėti, vėša* (*vėši, -ėja*), *-ėjo* 'gerai augti, tarpti ir kt.' ~ subst. lie. dial. *vešà* 4 'vešlumas, geras augimas' (↔ subst. lie. *vašà* 4 'vešėjimas, tarpimas, augimas ir kt.' [LKŽe]) (plg. Kabašinskaitė 1998: 32), t. y. *e* veiksmazodžio (ir daiktavardžio) eilės darybinio elemento radimasis galėjo suponuoti *-q-* (< *an*) eliminaciją (plg. Urbutis 1981: 102), plg. subst. lie. dial. *ešoklė* 2 (ppr. pl.) '(bot.) vašoklis, serbentas (krūmas ir uoga) (*Ribes rubrum*)' (LKŽe).

1. LATVIŲ KALBOS AVIETĖS PAVADINIMŲ MORFOLOGINIŲ VARIANTŲ STRUKTŪRINĖ SKLAIDA

Lie. *aviētē, avietē* (dial. *avētē, avētē, avētē*) kilmė negali būti aiškinama skyrium nuo latvių kalbos dialektinių kontaminantų, refektuojančių šaknį *aiv-*⁶, plg. la. dial. *aiviekstenes* Vecpiebalga (LVDA 72; dar žr. ME I 14) ← (**aiv-iet-es* 'avietės', plg. la. dial. *avietes* ir kt. [žr. toliau]) **aiv-* + suff. *-iet-* (žr. Endzelīns 1951: 389) dėl kontaminacijos su: 1. la. (dial.) *av-enes* 'avietės' (su suff. la. *-enes* [žr. Endzelīns

⁶ Zooniminės motyvacijos šalininkai, matyt, ją būtų linkę kildinti iš la. *àita* 'avis' (ME I 14), tačiau lytis su šaknies dantiniu baigmeniu *-t-* nėra užfiksuota.

1951: 298]) ir šių dviejų kontaminantu **1a.** la. dial. *aviētenes* (*aviētenes*, *aviētenes*, *aviētenes*² [LVDA 74]); **2.** la. dial. *aviškes* ‘t. p.’ (~ la. dial. *aviškas* [LVDA 74]) su suff. la. *-išķ-ē-* (< *-iskjō-* [plg. Endzelīns 1951: 365–368] ir la. dial. *aviškas* [LVDA ibd.] *-šķ-* > *-šk-* [žr. Endzelīns 1951: 186, 367; apie vieną šio kitimo etiologijos aiškinimą žr. Rudzīte 1993: 338]), **2a.** la. dial. *avīkšas* ‘t. p.’ (← la. dial. *av-ie-kšas* [LVDA 73] resp. *-ie-* > *-î-* [plačiau žr. Endzelīns 1951: 137–138; Rudzīte 1993: 243], reflektuojančių struktūrinių elementų *-šķ-* > *-kš-* metateze [plg. Endzelīns 1951: 234; žr. I.2.1. tipą; dar žr. ME III 524–525 (s. v. *riksis*)], t. y. išskirtini 3 pagrindiniai latvių bendrinės kalbos ir jos dialektų fitonimo „avietė“, kuriam itin būdingi fonomorfologiniai kitimai, šaknų la. *av-* / *aiv-* darybos modeliai (dar žr. schema):

I. suff. la. *-iet* vediniai, plg. *ē* kam. (fem.): *aviētes*, *aviētes*, *aviētes*², *aviētes*² / *avītes* (su *-ī-* < *-ie-* [žr. I.1.2. tipą]) (LVDA 74); *iō* kam. (masc.) (s.) la. (dial.) *avieši* (ME I 232; LVDA 74) (< la. *avietis [žr. I.2.1.1. tipą] ~ lie. dial. *avietys* 3^b [sm.] ‘krūminis augalas saldžiomis uogomis (*Rubus*); jo uoga’ [LKŽe]) > *ē* / *iā* kam. (fem.) la. dial. *aviēčas*², *aviečes* Žemgaloje (LVDA 73) su *-tj-* > *-č-* (žr. Rudzīte 1993: 288) ir jo variantai (kontaminantai):

I.1. suff. la. *-iet-* + suff. la. *-ene*, plg. la. dial. *aviētenes*, *aviētenes*, *aviētenes*², *aviētenes* / *avitenes* su *-ie-* > *-ī-* > *-i-* kaitomis (LVDA 74; žr. I.1.2. tipą);

I.1.1. suff. la. dial. *-et-* (< suff. la. *-iet-* [LVDA 73]) + suff. la. *-ene*, plg. la. dial. *avetenes* (LVDA 73);

I.1.1.1. su struktūrinio elemento pirmojo *-e-* absorbcija, plg. la. dial. *avtene* (ME I 232; LVDA 74) ← la. dial. *av-e-tene(s)* (žr. I.1.1. tipą);

I.1.1.2. su struktūrinio elemento *-iet-* absorbcija, plg. la. *av(iet)enes* (ME I 230);

I.1.2. suff. la. dial. *-īt-* (< suff. la. *-iet-* [plg. Rudzīte 1993: 243]) + suff. la. *-ene*, plg. la. dial. *avitenes* (LVDA 74) su *-ī-* < *-ī-* kaita (plg. Rudzīte 1993: 128);

I.2. suff. la. *-iet-* + III tipo suff. la. dial. *-išķ-* (> *-išk-* [žr. anksčiau]), plg. la. dial. *aviēškas*, *aviēškas*, *aviēškas*² / *aviēšķi* (LVDA 74) / *aveškas* (su *-e-* < *-ie-* [LVDA 73]) su *-ti-* absorbcija (resp. **av-ie-[ti]-šķi*);

I.2.1. suff. la. *-iet-* + metatezinis (dėl *-ti-* absorbcijos [žr. I.2. tipą]) *-kš-* (< *-šķ-* [žr. anksčiau]), plg. la. dial. *àiviēkšas*², *àiviēkšas*² / *aviēkšas*, *aviēkšas*, *aviēkšas*², *aviēkšas*, *aviēkšas*², *aviēkšes*, *aviēkšes*², *aviēkši*, *aviēkši*² / la. dial. *avēkša*, *avēkšas* [ME I 232; LVDA 73] su *-e-* < *ie-* [žr. I.1.1. tipą]) / la. dial. *àivīkšas*², *avīkšas*, *avīkšas* (LVDA 74) su *-ī-* < *-ie-* (plg. I.1.2. tipą);

I.2.1.1. su nuykusiu *-k-*, plg. la. dial. *aviēšas*, *aviēšas*² / *aviēši*, *aviēši*², *avīši* [< su *-ī-* < *-ie-* (žr. I.1.2. tipą)] [LVDA 73, 74] ← *aviē-k-šas*, *aviē-k-šas*² / *aviē-k-ši*, *aviē-k-ši*² [žr. I.2.1., I.2.2.1. tipus; plg. Endzelīns 1951: 224–226, 230tt.; Rudzīte 1993: 338, 354]; tiesa, Jānis Endzelīns (1951: 389) la. *avieši* (masc.) sieja su lie. *aviečiai* (pl. masc.), t. y. suponuojama prala. **aveitjō-* ‘avietė’ (masc.), nors minėtos

formos su *-k-* ir be jo vartojamos gretimai, plg. la. dial. *aviėkši* Malta ↔ *aviėši* Kaunata (LVDA 73, 74); todėl galima spėti buvus 2-ų homofonų: la. *aviėši*, minimo ir senuosiuose raštuose (plg. Aweeschi *Madbeern* XVI 325 [Fennell 1989: 10]), su antriniu suff. la. *-ietjō-*, ir dialektinio darinio su absorbuotu *-k-* resp. la. dial. *avie(k)ši* (žr. I.2.1. tipą);

I.2.1.2. su struktūrinių elementų *-kš-* > *-ž-* kaita (dėl jos plačiau žr. Endzelins 1951: 251), plg. la. dial. *aviėžas* (LVDA 74) ← *aviė-kš-as* (žr. I.2.1 tipą);

I.2.1.3. su epenteziniu resp. neetimologiniu *-r-*, plg. la. dial. *aviėrkšas*, *aviėrkšas* (su *-ř-* < *-ī-* < *-ie-* kaitomis [žr. I.2.1. tipą]) (LVDA 73, 74);

I.2.2. suff. la. *-iet-* (> *-īt-* [su *-t-* ir *-k-* transpozicija ir / arba *-t-* absorbcija]) + suff. la. *-iskō-* + suff. la. *-ene* (dėl tripleksinio afikso struktūravimo dar žr. Ambrazas 1993: 184), t. y. la. dial. *aiėviėkstenes*, *aiėviėkstenes*, *aiėviėkstenes²*, *aiėviėkstenes²*, *aiėviėkstenes²* / *aviėkstenes*, *aviėkstenes*, *aviėkstenes*, *aviėkstenes²*, *aviėkstenes* / *aviėkstenes*, *aviėkstenes²* // *aiėviėkstines²*, *aiėviėkstines²* / *aviėkstines*, *aviėkstines*, *aviėkstines²* / *avekšenes*, *aviėkšines* (LVDA 72, 73, 74) su suff. *-ine* < *-ene* (žr. Endzelins 1951: 300; žr. II.1. tipą) ir *-ie-* > *-ī-* / *-ie-* > *-e-* bei *-šk-* > *-šk-* kaitomis (todėl ir *š* < *s* [plg. Rudzite 1993: 291]) ← la. dial. *aviėtenes* ir kt. / *avitenes* (žr. I.1., I.1.2. tipus), kontaminuojant su I.2.1. tipo leksemomis;

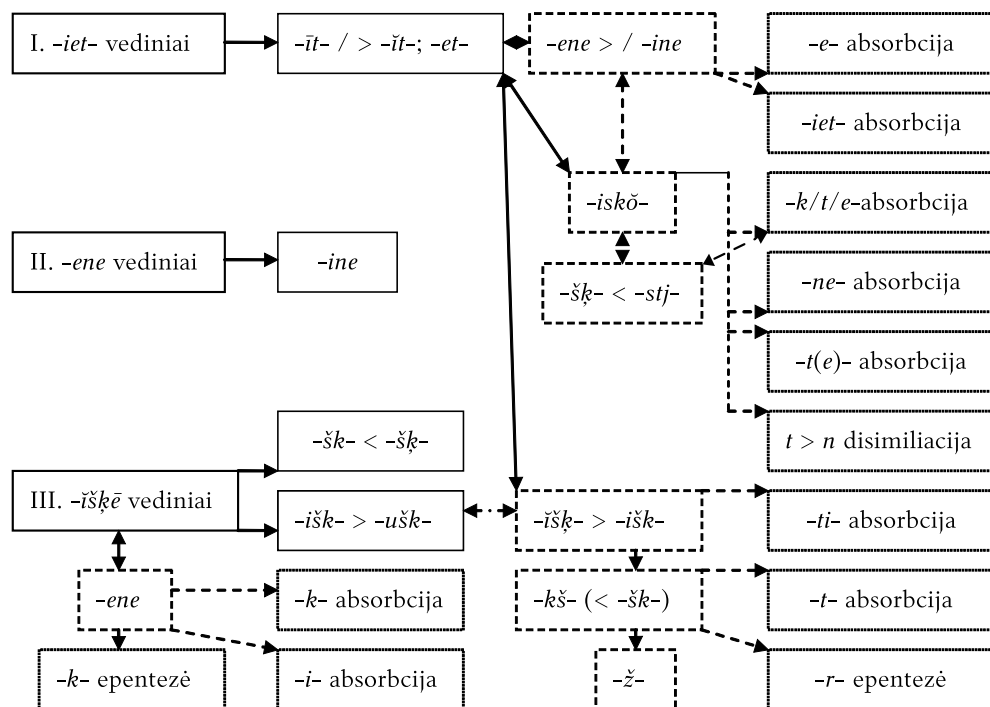
I.2.2.1. su struktūriniu elementu *-šk-* (< *-stj-* [plačiau žr. Endzelins 1951: 178–179; Rudzite 1993: 286, 308]), plg. la. dial. *aviėkškęnes* (LVDA 73) ← la. dial. *aviėkstenes* (žr. I.2.2. tipą) su *-kšķ-* pagal analogiją su la. dial. (gen. pl.) ? **aviėkšķu* (plg. Rudzite 1993: 309) ← la. dial. *aviėkstes*, *aviėkstes*, *aviėkstes*, *aviėkstes²* (žr. I.2.2.4.c. tipą);

I.2.2.2. su struktūrinio elemento *-k-* absorbcija, plg. la. dial. *aiėviėstenes²* / *aviėstenes²*, *aviėstenes* ← la. dial. *aviė-k-stenes²* (LVDA 73);

I.2.2.3. su struktūrinių elementų *-k-*, *-t-* absorbcija ir šaknies *-e-* < *-ie-* (žr. I.1.1. tipą) kaita arba be jos, plg. la. dial. *avėšenes*, *avėšenes*, *avėšenes²*, *avesenes* / *aviėšenes*, *aviėšenes*, *aviėšenes²*, *aviėšenes*, *aviėšenes²* / *aviėšenes*, *aviėšenes²*, *avisenes* (su *-ř-* < *-ī-* < *-ie-* kaitomis) (ME I: 232; LVDA 73, 74) ← la. dial. *av-ie-k-s-t-enes* (žr. I.2.2. tipą);

I.2.2.4. su struktūrinio elemento *-ne-* absorbcija: **a)** I.2.2.3. tipo darinių, plg. la. dial. *aviėšes*, *aviėšes²*, *aviėšes²* ← la. dial. *avies-en-es* (žr. I.2.2.3. tipą); **b)** I.2.2.1. tipo darinių, plg. la. dial. *avekškęnes* (LVDA 73) su *-e-* < *-ie-* (žr. I.1.1. tipą) ← la. dial. *aviėkšķe-ne-s* (žr. I.2.2.1. tipą); **c)** I.2.2. tipo darinių, plg. la. dial. *aiėviėkstes²*, *aiėviėkstes²*, *aiėviėkstes²* / *aviėkstes*, *aviėkstes*, *aviėkstes*, *aviėkstes²* (LVDA 72, 73) ← la. dial. *aiėviėkst-en-es*, *aiėviėkst-en-es²* / *aviėkst-en-es*, *aviėkst-en-es*, *aviėkst-en-es*, *aviėkst-en-es²* (žr. I.2.2. tipą);

I.2.2.5. su struktūrinio elemento *-e-* absorbcija: **a)** I.2.2.3. tipo darinių, plg. la. dial. *aviėšnes²* ← la. dial. *aviėš-e-nes* (žr. I.2.2.3. tipą); **b)** I.2.2. tipo darinių, plg. la. dial. *aviėkšnes* (Apv) ↔ la. dial. *avekšenes* (žr. I.2.2. tipą);

SCHEMA. Latvių fitonimo „avietė“ darybinių elementų ir fonotaktinių grandžių kaitų sklaida

I.2.2.6. su regresyvine struktūrinio elemento $-t > -n$ - disimiliacija, plg. la. *aviesneses*, *avieksneses* (Lange 1773: 44; LVDA 74) ← la. dial. *avies-t-enes*² ← la. dial. *avieks-t-enes* (dar žr. I.2.2.2. tipą);

I.2.2.7. su struktūrinių elementų $-t / -te$ - absorbcija, plg. la. dial. *àiviêkšines*² (LVDA 73) ← la. dial. *àiviêks-t-ines*², *àivieks-t-ines*²; la. dial. *aviêksenes*, *avieksenes* (LVDA ibd.) ← la. dial. *aviêks-t-enes*; la. dial. *aviêksnes* (LVDA ibd.) ← la. dial. *aviêks-te-nes*; la. dial. *aviêksnes* (LVDA ibd.) ← la. dial. *aviêks-te-nes* (žr. I.2.2. tipą);

II. suff. la. $-ene$ vediniai, plg. ē kam. la. (dial.) *avenes* (fem.), *aveņi* (masc.) (LVDA 73) ir jo kontaminaciniai variantai su suff. $-iet-$ (žr. anksčiau):

II.1. su suff. $-ene > -ine$ kaita, plg. la. dial. *avines* (LVDA 74; žr. I.2.2. tipą);

III. suff. $-išķē$ vediniai (apie suff. la. $-iskō-$, $-išķiō-$ [$< *išķiō-$] dar žr. Ambrazas 2000: 183), plg. la. dial. *aviškas* (su $-šķ- < -šķ-$ [ME I 232]), *aviškes*, *aviškas* (LVDA 74); manyti, kad šios lytys galėtų būti vedamos iš la. dial. *aviêškas*, *aviêškas*, *aviêškas*² / *aviêšķi* (žr. I.2. tipą) resp. suponuoti seką: *av-i-škas* ← **av-i-škas* ← **av-ie-škas* (žr. I.1.2., I.2.2. tipus), matyt, negalima dėl III.1. tipo pavyzdžių:

III.1. su suff. la. dial. $-išk- > -ušk-$ kaita (aukšzemniekų dialektinė ypatybė [žr. Endzelins 1951: 366]), plg. la. dial. *avuôškas* (LVDA 74), t. y. $-ū-šķ- > -ū-šķ-$ (spo-

radinis pailginimas, būdingas Latgalos šnektoms [žr. Braidaks I 371, II 243]) > -uo-šk- (plg. Braidaks II 325);

III.1.1. su suff. la. -ene, plg. la. dial. *avuôšķenes* (LVDA 74);

III.1.2. su struktūrinio elemento -k- absorbcija, plg. la. *avuoši* (masc.) resp. *Awohschi* (Depkin 1704 I: 89) ↔ la. dial. *avuôš-k-as* (fem.) (žr. III.1. tipą);

III.2. su struktūrinio elemento -i- absorbcija, plg. la. dial. *aûšķenes* (← **av-i-šķ-* + suff. la. -ene [ME I 230; LVDA 72]);

III.2.1. su epenteziniu -k-, plg. la. dial. *aûkšķenes* (LVDA 73) ← la. dial. *aûšķenes* (tai neįprastas kitimas, mat aukšzemniekų šnektoms būdinga sekos -kšk- 1-ojo arba 2-ojo -k- nykimo tendencija [žr. Rudzīte 1993: 336]);

III.2.2. su -šk- (< -šķ- [žr. anksčiau]) > -kš- metateze, plg. la. dial. *aûkšenes* (LVDA 73) ← la. dial. *aû-šķ-enes* (žr. III.2. tipą);

III.2.3. su -k- absorbcija, plg. la. dial. *aušenes* (ME I 230) ← la. dial. *aû-k-šenes* (žr. III.2.1. tipą).

Manyti, kad latvių šnektose šaknies *aiv-* fitonimo „avietė“ įvardijimai yra inovaciniai resp. traktuotini kaip epentezinio (neetimologinio) -i- refleksijos (plg. lie. dial. *mé-i-linkas* 1 ‘malūnininkas’ ↔ lie. *mėlninkas* [-*nykas*] 1 [< blr. *мельник* ‘t. p.’] ‘t. p.’ ir kt. [LKŽe]; top. lie. dial. *A-i-riógala* ↔ top. lie. *Ariógala* ‘miestelio Raseinių r. pavadinimas’ [Būga III 333; Zinkevičius 1966: 136; Kabašinskaitė 1998: 33–34]) negalima ne tik dėl minėto fonetinio fenomeno pozicinio apribojimo (-i- lie-tuvių, kaip ir latvių, tarminiuose žodžiuose įterpiamas tarp balsio ir nosinio arba sklandžiojo priebalsio [žr. Zinkevičius ibd.; Endzelins 1951: 152–153]), bet ir dėl itin menko geografinio paplitimo. Latvių tarmėse lytis su šaknimi *aiv-* užfiksuota daugelyje Vidžemės bei Latgalos šnektų (žr. LVDA 72–73). Todėl jos istoriškumu abejoti, matyt, nevertėtų.

Endzelinas (1961: 7), mėgindamas nustatyti toponimų ir hidronimų la. *aivieksta* vs. Sāviena, *àiviekste*² vs., up. Meirāni, *eivieksts* up. Līvāni (pastarojo *ei-* < *ai-* resp. /ai/ su palataliniu elementu *i* [apie tokį kitimą plačiau žr. DI III¹ 534; Rudzīte 1993: 241]) kilmę, rekonstruoja prolytę **vai-viekst-* ir abejodamas jos pirminę formą nurodo la. *viēksta* ‘gili upės vieta’ (ME IV 654–655). Tokiu spėjimu, žinoma, galima būtų tikėti be išlygų, jei juo būtų įvardijami tik hidronimai, bet tik toponimas (resp. be vandenvardinio alternanto) la. *aivieksta* vs. Sāviena gali reflektuoti ir la. dial. *àiviekstes*² ‘avietės’ Vīpe (šias šnektas skiria tik Mednių tarminis plotas). Vadinas, minėtų latvių vandenvardžių denotatas gali būti *‘avietėmis apaugusi, užžėlusi vieta’ (jos dažnai veši upių šlaituose), plg. lie. *Avietinė* mš. / b., *Avietinė* grv., *Avietynė* mš. / b. ir kt., kildinamus iš lie. *aviētē*, *aviētē* (LVŽ I 242–243). Jei toks spėjimas teisingas, Endzelino rekonstruota lytis **vai-viekst-* suponuotų pradžios *v-* aferezę (apie šį fenomeną plačiau žr. Vanagas 1981: 379).

2. ETIMOLOGINĖ RYTŲ BALŲ FITONIMO *RUBUS* RAIDA

Remiantis įvade ir 1 poskyryje išdėstytais argumentais, galima atsargiai spėti, kad lie. *aviētē*, *aviētē*, la. dial. *aviētes* ir kt. (žr. anksčiau) sietini ne su semantiškai diferentiniu zoonimu lie. *avīs*, la. *avs*, bet su fitonimais lie. *vaivóras* 1 '(bot.) girtuoklė (*Vaccinium uliginasum*); jos uoga; mėlynė (*Vaccinium myrtillus*); juodoji varnauogė (*Empatrum nigrum*); vaistinė agurklė (*Borrago officinalis*)' / *vavóras* 1 '(bot.) girtuoklė (*Vaccinium uliginasum*); jos uoga' (LKŽe); la. *vàivari*⁽²⁾, *vaivari*², *vaivariņi*, *vàivariņi*, *vaivariņas* ir kt. 'gailiai (*Ledum*)' (ME IV 444–445), pasidarytais iš tos pačios šaknies (*v*)*aiv-* / (*v*)*av-* su suff. lie. *-ora-* (apie jį plačiau žr. Skardžius I 307; plg. LEŽ 714) ir suff. la. *-ar-* (apie jį žr. Endzelīns 1951: 339).

Tiesa, iki šiol minėti fitonimai tradiciškai priskiriami reduplikaciniams dariniams (Būga II 323; Skardžius I 24; Endzelīns 1951: 265; Buivydienė 2006: 333), kurių daryba argumentuojama etimologine sąsaja su lie. *vaivórykštis* 1, *vaivorykštis* 1 'įvairiaspalvė lanko pavidalo juosta, atsirandanti lūžtant saulės spinduliams lietaus lašuose, laumės juosta' ir kt. (LKŽe), vedamu arba iš balt. dial. **vār-* / **ver-* 'žydras, mėlynas', arba visai kitos konotacijos veiksmožinės ide. lyties (žr. toliau), plg. lie. *voverýkštis* 1 'vaivorykštė' (LKŽe; Būga II 323; Skardžius I 373, 404).

Lychių **vār-* / **ver-* rekonstrukciją pagrįstai sukritikavo Endzelīnas (DI III¹ 495–496; dar žr. LEŽDB), teigdamas, kad balsių *ā* ↔ *e* kaita sunkiai įrodoma. Todėl jis minėtų lietuvių „šilauogės (*Vaccinium uliginosum*) resp. girtuoklės“ ir latvių „gailių“ įvardijimų kilmę grindžia neva šiuos augalus vienijančia funkcinė atributika resp. svaigulio sukėlimu, t. y. suponuoja reduplikantą la. **vavar-* ir lygina su č. *vrávorati* 'svirduliuoti, svyrinėti' < ide. **uēr-* 'sukti, lenkti' (dar žr. DI III¹ 494–496; LEW 1185; LEV II 486; Laumane 2005: 236). Deja, šis aiškinimas taip pat kelia abejonių, mat šilauogių funkcinė konotacija nulemta ne šio augalo savybės svaiginti (resp. jų privalgius – svyruoti), bet jo uogų koloristinių ypatybių, plg. *Muno ranka lig tiek mėlena kaip tik vaivóras* Varn; *Mėlynos akys kaip vaivorai linksmi blizgėjo* Žem (LKŽe; žr. s. v. *vaivóras*). Įvardijimas „girtuoklė“ suponuotas lygiai tos pačios užemos – „mėlyna uoga“, mat geriančių žmonių veidas būna papurtes, pamėlynavęs, plg. *Pamėlenuo(ja) (girtuokliai) kaip vaivórai i miršta* Rdn (LKŽe; žr. s. v. *vaivóras*). Dėl šios asociatyvinės konotacijos ir vaivorų bei gailių tos pačios augimo vietos, matyt, pakito ir la. *vàivari*⁽²⁾, *vaivari*² 'gailiai' (← **šilauogė* / *girtuoklė*) reikšmė, plg. *Vaivóru daug užvalgyk, būsī kaip girtas* Klp ← *Nu vaivóru vien nepasigersi, kad gailių nebūs arti* Trg; *Vaivórai yra apraukti (apsukti) su gailiais* Rsn (LKŽe; žr. s. v. *vaivóras*).

Iš tiesų, Būgos (RR II 322) mėginimas susieti lie. *vaivóras* su lie. *vaivorykštis*, matyt, yra visiškai teisingas. Tik hipotezės autorius, įžvalgiai paneigęs adj. lie.

vaivas, -à 4 ‘šviesus’, adv. lie. *vaivai* ‘šviesiai’ (LKŽe) istoriškumą resp. suponavęs jo dirbtinio žodžio statusą, neatsižvelgė į galimą **trumpinio**⁷ (suformuotą pagal hipokoristikų darybos modelius⁸ [dar žr. 7 išn.]) asociatyvo vartoseną, t. y. lie. *vaivorykštis*, -ė suponuoto trumpinio adj. lie. *vaivas reikšme *‘spalvingas; toks kaip vaivorykštė’ egzistavimą, plg. subst. lie. *vovorākis*, -ė 2 (smob.) ‘kas žydrų akių’ NdŽ, N, [K], KŽ (LKŽe).

Daryti tokią prielaidą galima, remiantis Būgos (ibd.) rekonstruotų balt. dial. **vār-* / **ver-* ‘žydras, mėlynas’ giminingų žodžių kitose ide. kalbose stoka bei lie. *vaivorykštis* / *vaivorykštė* ligšioline menkai tikėtina etimologija, paremta ekspresyvinės onomatopėjos (apie ją plačiau žr. Bopp 2009: 676, 730; Gamkrelidze, Ivanov I 224, II: 800; dar žr. IEW 759; PEŽ III 194), etiologiškai sietinos su ide. prokalbės pluralio raiška (Gamkrelidze, Ivanov I 265), priešingos empirinei („visual onomatopoeia“ [Gamkrelidze, Ivanov I 224, 225; dar žr. Masica 1991: 78]), grindžiamos garsų, judesių mėgdžiojimu, reduplikacija⁹. Jau minėta (žr. anksčiau), kad reduplikacinio modelio hipotezę pasiūlęs Būga (RR II 323) ir jam pritaręs Endzelinas (ME IV 484; DI III¹ 494–496) nurodo subst. lie. *vovorykštis* 1 (sm.) ‘vairiaspavė lanko pavidalo juosta, atsirandanti lūžtant saulės spinduliams lietaus lašuose, laumės juosta’ K. Būg, LV IV 483, FrnW, NdŽ, KŽ, LKA I 181 (Krtv), kuris pirmiausiai gretintinas su subst. lie. *vovorykštė* 1 (sf.) LKA I 181 (Skd, Žd, Akm, Vgr, Lk), Ms, Brs, *vóverykštė* 1 ‘t. p.’ LKA I 181 (Krn), Sut, PnmŽ (LKŽe). Be šių leksemų, Būga (ibd.), kaip neabejotinos partityvinės reduplikacijos vieną iliustracinių pavyzdžių, nurodo ir subst. lie. *vovóras* 1 (sm.) ‘girtuoklė (*Vaccinium uliginosum*); jos uoga’ K. Būg, LV IV 512, FrnW, NdŽ, KŽ, N (Rg), [K], Mit II 135 (Prk) (LKŽe). Tokiu aiškinimu būtų galima tikėti, jei jo autoriai būtų paaiškinę reduplikanto *vai-*, remiantis jų hipoteze, kilmę bei subst. lie. *vovārykštė* 1 (sf.) ‘laumės juosta’ LKA I 181 (Bt), subst. *vovorykštė* 1 (sf.) LKA I 181 (Skd, Žd, Akm, Vgr, Lk), Ms, Brs, *vóverykštė* 1 ‘t. p.’ LKA I 181 (Krn), Sut, PnmŽ bei subst. lie. *varvorykštė* 1 (sf.) ‘t. p.’ K. Būg (Btrm), NdŽ, KŽ (LKŽe) struktūrinius ypatumus.

⁷ Plg. subst. lie. *kiauliabudė* 1 ‘paprastasis piengrybis (*Lactarius trivialis*); bjaurusis piengrybis (*Lactarius turpis*); juodamėsė ūmėdė (*Russula adusta*)’ (LKŽe) ↔ subst. lie. *kiaulilė* 2 ‘baltas kremblis, panašus į ūmėdę, tik didesnis ir storesnis; kiauliabudė’ (LKŽe; ZtŽ 289; ZŠT II: 213); subst. lie. *meškāgrybis* 1 (sm.) ‘toks grybas’ ↔ subst. lie. *meškā* 4 (sf.) ‘toks menkavertis rudas grybas’; subst. lie. *tramāžolė* 1 (sf.) ‘(bot.) lūpažiedžių šeimos daugiametis vaistinis augalas (*Glechoma*)’ ↔ subst. lie. *trāmas* 4 (sm.) ‘t. p.’; subst. lie. *treīniažolė* 1 (sf.) ‘(bot.) viksvinių šeimos žolė, auganti drėgnose vietose (*Carex panicea*)’ ↔ subst. lie. *treinys* 4 (sm.), *treinis* 2 ‘t. p.’; subst. lie. *vīlkalapis* 1 (sm.) ‘varnalėša; jos žiedas’ ↔ subst. lie. *vīlkas* 4 (sm.) ‘(bot.) varnalėšos kibus (*Arctium*)’ (LKŽe) ir daugybė kitų.

⁸ Apie juos žr. Kuryłowicz 1987: 213tt.; Szpyra-Kozłowska 2000: 59tt.

⁹ Dar žr. Brugmann 1895: 10–24; Gamkrelidze, Ivanov I 21, 23, 37, 87, 189–191, 260, II 441, 453, 459, 622; Beekes II 967; IEW 1166; PEŽ IV 234.

Galima atsargiai spėti, kad minėtų tyrėjų pirminėmis lytimis įvardytos formos iš tiesų yra vėlyvesni perdirbiniai, veikiant asimiliaciniais šnektų fonetinių kitimų procesams, t. y.: 1) subst. lie. *vovóras* Rg ← lie. *vaivóras* (su *-ai-* > **-a-* > *-o-* dėl Ragainės šnektai būdingos diftongų [taip pat ir *ai*] monoftongizacijos [plačiau žr. Zinkevičius 1966: 91, 2006: 187; Grinaveckis 1973: 221; dar žr. Kregždys 2012: 39, 41–42]); 2) subst. lie. *vovėrykštė* / *vóverykštė* (su *-e-* < *-a-* dėl regresyvinės asimiliacijos arba vokalinio sinharmonizmo) ← *vovārykštė* (su *-a-* < *-ai-* resp. diftongo monoftongizacija dėl vokalinio sinharmonizmo [plg. lie. dial. *v-ei-voor-ý-kšt-ė* (apie šią lytį žr. toliau)], suponuoto struktūrinės kaitos) ← **vovairykštė* (su *-ai-* ir *-o-* metateze) ← *vaivórykštė*; 3) subst. lie. *varvórykštė* ← *vaivórykštė* (su friktyvinio /i/ ir sonanto *r* asimiliacine kaita). Vadinasi, galima daryti išvadą, kad pirminės lyties, reiškiančios mėlynos spalvos uoga ir laumės juosta, pradžios skiemuo reflektuoja diftongą, o ne monoftongą.

Nepaisant gerai žinomo fakto, kad reduplikuotų žodžio dalių struktūra dažnai įvairuoja (plačiau žr. Bopp 2009: 657, 672), manyti, kad sudėtingesnės (šiuo atveju, 3 dėmenų) sąrangos reduplikantas suponuoja ordinarinį (šiuo atveju, 2 dėmenų) šaknies skiemenį, matyt, būtų klaidinga, mat Franzo Boppo (2009: 672) teigimu, baltų ir slavų kalboms būdingas trivialusis (suponuotas šio darybos tipo etiologinių principų [Bopp 2009: 674, 684, 716, 756, 767, 775; Kuryłowicz 1964: 70–71; Mascia 1991: 79–80; Mallory, Adams 2006: 65]), o ne išplėstas inovaciniais elementais (ar fonologinius kitimus reflektuojantis) reduplikuotasis skiemuo.

Būgos (RR III: 323) pasiūlytas (juo seka Pranas Skardžius [RR I 373], Fraenkėlis [LEW 1185] ir Smoczyński [LEŽ 714]), morfologinis šių lyčių skaidymas į *vaivór-* ir suff. lie. *-ykštis* yra sunkiai tikėtinas dėl semantinės motyvacijos, mat danguje vaivorų niekas nemato resp. referentas yra ne lie. *vaivóras* ‘girtuoklė (*Vaccinium uliginasum*)’, kaip mėgina aiškinti Būga (ibd.). Todėl lie. *vaivórykštė* 1, *vaivorykštė* 1 ‘įvairiaspalvė lanko pavidalo juosta, atsirandanti lūžtant saulės spinduliams lietaus lašuose, laumės juosta; švytintis ratilas, spindintis aplink saulę ar mėnulį; nespėjama surišti pradalgė’ (LKŽe) resp. la. *varavīksna*, *var(a)-vīksne*, *varavīksna* ir kt. ‘vaivorykštė ir kt.’ (ME IV 483–484) kilmė yra iki šiol neišaiškinta.

Galima atsargiai spėti, kad šiaurės žemaičių kringiškių plote užfiksuotas lie. dial. *veivorykštė* ‘t. p.’ Endriejovas (su *-ei-* < *-ie-* [žr. Zinkevičius 1966: 84]) reflektuoja archajiškiausią šaknies **vaiv-* struktūrą, t. y. priešingai įsivyravusiai nuomonei apie denominatyvinio ar veiksmožodinio vedinio su suff. *-ykštė* kilmę (žr. anksčiau), lie. **viev-* (> lie. dial. *veiv-*), matyt, suponuoja *tatpuruša* kompozitą lie. **viev-a-riška-* (-iō-) / **veiv-a-riška-* (-iō-) (→ **vaiv-a-riška-* [-iō-]) ‘dangaus spalvingumas / ryškumas’ su regresyvine struktūrinių elementų *-ei-...-a-...-a-* > *-ai-...-a-...-a-* kaita bei dviejų ankštumos *v...r* priebalsių asimiliaciniu poveikiu uždardomos *d-*, t. y.

d-...-v-...-r- → *v-...-v-...-r-*) ← lie. **diev-a-rišk-* ‘dangaus spalvingumas, ryškumas’ < balt. *deivas ‘dangus; dievas’ (> lie. *diėvas* 4 ‘[mit.] viena iš aukščiausių esybių, turinčių galios žmogui ir gamtai’ ir kt. [LKŽe] / la. *dievus* ‘dangus; dievas’ [ME I 485–486; dar žr. PEŽ I 192; Anttila 1969: 120] + subst. lie. *rýškis* 2 ‘ryškumas, šviesumas’ ↔ adj. lie. *ryškùs, -ì* 4 ‘labai aiškus, raiškus, gerai pastebimas; kuris dėmesį patraukiančios spalvos, skaistus ir kt.’ [LKŽe]) su epenteziniu *-t-* dėl kontaminacijos su lie. *rýkš-t-ė* 1 ‘atsispindintis ruožas’, plg. sintagmas: lie. *dangaũs rýkštė* ‘vaivorykštė’, *Diėvo rýkštė* ‘t. p.’ Pn (LKŽe), la. *dieva rikste* ‘t. p.’ (Laumane 2005: 239; dar žr. Непокупный 1976: 65).

La. *vařaviksna, vař(a)viksne, varaviksna* ir kt. ‘vaivorykštė ir kt.’, kurių daryba Būgai (RR II 323) buvo visiškai neaiški, o Karulis (LEV II 486), remdamasis Endzelino spėjimu, paremtu Būgos hipoteze (Būga II 323; ME IV 484; DI III¹ 494–496), veda iš reduplikanto **vavar-* ‘? susisukimas, išlinkimas’ + la. *riksna* ‘juosta’ (→ ? *riksna* ‘vaivorykštė’ [ME III 525] ← la. *driksna, driksna* ‘t. p.’ [ME I 499, 500; dar žr. Laumane 2005: 248] ~ lie. dial. *drìgnė* 2, *drìgnė* 4 ‘šviesus ratas apie mėnulį ar saulę; laumės juosta, vaivorykštė’ [LKŽe] – asociatyvas, kildinamas iš verb. ide. **der-* ‘plėšti’ [ME I 500; LEV I 230]), matyt, reflektuoja tą pačią šaknį **vaiv-a-* + subst. la. *riksna* ‘juosta’ → la. *vaiv-a-rìksna ‘dangaus juosta’ → la. *vai-r-a-v-ì-ksna ‘t. p.’ (su *v...r* > *r...v* metateze [ME ibd.]) → la. *va-r-a-vìksna ‘t. p.’ → la. *va-ř-avìksna* / *va-r-avìksna* t. p.’ (su antriniu *ř*, suponuotu liaudies etimologinės sąsajos su la. *vařš* ‘varis’ [ME IV 484; DI III¹ 494; LEV II 486; Laumane 2005: 235–236]).

Trumpinio adj. ryt. balt. **vaiv-* / **vav-* ‘mėlynas, raudonas’ (žr. toliau) rekonstrukciją galima argumentuoti ir lie. dial. *vqvóras* ‘mėlynė’ kilme, kurio *-q-* resp. *-an-* (plg. lie. *wanworas* ‘t. p.’ [Būga II 323]) gali būti trumpinio **vanv-*, suponuoto lie. *v-an-garykštė* 1 ‘vaivorykštė’ / *v-an-garykštis* ‘t. p.’ (LKŽe), atsiradusio dėl kontaminacijos (resp. liaudies etimologijos) su lie. *vìngis* 1 ‘lanko pavidalo krypties pakeitimas, posūkis, linkis; kreiva linija, išsilankstymas ir kt.’ (LKŽe) ir regresyvinės *-in-...-a-* > *-an-...-a-* kaitos, refleksija.

Taigi lie. *vaivóras* galėtų būti traktuojamas ne kaip pirminis darybinis pamatas lie. *vaivorykštis* / *vaivorykštė* aspektu (žr. Būga ibd.), bet priešingai – dėl referento „vaivorykštė“ denotato „daugiaspalvis lankas, kurio išorinė pusė raudona, o vidinė violetinė (tarp jų – kitos spektro spalvos)“¹⁰ (LTE XII 10; dar žr. LE XXXII 508) suponuotina retrogradinė seka: *vaiv-(o)-(rykštis, -ė)* ‘toks kaip vaivorykštė resp. raudonos ar violetinės spalvos’ → *vaiv-oras* ‘t. p.’ ir kt.

¹⁰ Plg. koloristinės konotacijos lytis la. dial. *vařuotne* ‘vaivorykštė’ (ME IV 484) ↔ verb. la. *vařuot* ‘variu spindėti’ (EH II 759; Laumane 2005: 247), la. dial. *raudava* ‘t. p.’ (ME III 482) ↔ adj. la. *rauds* ‘(tamsiai) raudonas; šviesiai rudas’ (ME III 483; Laumane ibd.).

Prie trumpinio **vaiu-* lietuvių ir latvių kalbose buvo pridami įvairūs afiksai (žr. anksčiau), taip formuojant aptariamus fitonimus. Be to, dėl liaudies etimologijos ir asimiliacinių procesų (dar žr. Buivydienė 2006: 334tt.) radosi ir įvairiausių jo fonetinių variantų: *vaiu-* / *vanu-* / *varu-* / *vau-*.

3. APIBENDRINIMAS

Remiantis 1 ir 2 poskyriuose išdėstytais argumentais, galima atsargiai spėti, kad lie. *aviētē*, *aviētē* resp. la. dial. *aviētes* vestini iš trumpinių adj. ryt. balt. **(v)aiu-* / **(v)av-* ‘tokių spalvų, kaip vaivorykštės resp. raudonos / mėlynos’ + suff. ryt. balt. *-eitē* (posesyvinės konotacijos [žr. Skardžius I 360], nors Endzelinas [1951: 389] ją interpretuoja kaip deminutyvinę) su įvykusia pradžios *v-* afereze (plg. pirmojo *v-* prieš *-ie-* nykimą top. lie. *Vievis* ↔ *Jewie* [žr. Vanagas 1981: 379]). Jei toks lie. *aviētē*, *aviētē* resp. la. dial. *aviētes* kilmės aiškinimas teisingas, šių leksemų referentas „raudonos spalvos uoga“ *de origine* diferentiškas zoonimų lie. *avīs*, la. *avs* semantiniam ekstensionalui.

4. IŠVADOS

1. Išskirtini 3 pagrindiniai latvių bendrinės kalbos ir jos dialektų fitonimo „aviētē“; kuriam itin būdingi fonomorfologiniai kitimai, šaknų la. *av-* / *aiu-* darybos modeliai: a) suff. la. *-iet-* vediniai (*-iet-* / dial. *-īt-* + a1. *-ene*, a2. dial. *-išķ-*, a3. *-iskō-* + *-ene*); b) suff. la. *-ene* vediniai; c) suff. *-išķē* vediniai (+ la. *-ene*).
2. Lie. *aviētē*, *aviētē*, la. dial. *aviētes* ir kt., etiologiškai sietini su fitonimais lie. *vaióras* ‘girtuoklė (*Vaccinium uliginasum*); jos uoga; mėlynė (*Vaccinium myrtillus*); juodoji varnauogė (*Empatrum nigrum*); vaistinė agurklė (*Borrago officinalis*)’ / lie. *vavóras* 1 ‘girtuoklė (*Vaccinium uliginasum*); jos uoga’; la. *vàivari⁽²⁾*, *vaivari²*, *vaivariņi*, *vàivariņi*, *vaivariņas* ir kt. ‘gailiai (*Ledum*)’ reflektuoja trumpinių adj. ryt. balt. **(v)aiu-* / **(v)av-* *‘spalvingas; toks kaip vaivorykštė → mėlynas, raudonas’ suff. ryt. balt. *-eitē* // suff. lie. *-ora-* / suff. la. *-ar* vedinius.
3. La. *vàivari⁽²⁾*, *vaivari²*, *vaivariņi*, *vàivariņi*, *vaivariņas* ir kt. ‘gailiai (*Ledum*)’ būdinga semantemų ‘gailiai’ ← *‘šilauogė / girtuoklė’ kaita, nulemta tos pačios šių augalų vegetacinės lokalizacijos.
4. Trumpinius adj. ryt. balt. **(v)aiu-* / **(v)av-* ‘tokių spalvų, kaip vaivorykštės resp. raudonos / mėlynos’ suponavo lie. *vaivarykštis* / *vaiovýkštė* ‘daugiaspalvis lan-

- kas, kurio išorinė pusė raudona, o vidinė violetinė (tarp jų – kitos spektro spalvos)', la. *vařavĩksna*, *vař(a)vĩksne*, *varavĩksna* ir kt. 'vaivorykštė ir kt.'. 5. Fitonimų lie. *aviētē*, *avietē* resp. la. dial. *aviētes* referentas „raudonos spalvos uoga“ *de origine* diferentiškas zoonimų lie. *avĩs*, la. *avs* semantiniam ekstensionalui.

LITERATŪRA

ALEW – *Altltltaisches etymologisches Wörterbuch*. Projektleitung: Prof. Dr. Wolfgang Hock, Mitarbeiter: Dr. Rainer Fecht, PD Dr. Anna Helene Feulner, PD Dr. Eugen Hill, PD Dr. Christiane Schiller, PD Dr. Dagmar S. Wodtke, Fördereinrichtung: DFG, 2007–2013 (<http://www2.hu-berlin.de/indogermanistik/alew.php>).

Apv – Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūta apvidvārdu kartotēka.

Beekes I–II – Beekes Robert. *Etymological Dictionary of Greek* 1–2. Leiden & Boston: Brill, 2010.

Breidaks I–II – Breidaks Antons. *Darbu izlase* 1–2. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2007.

Būga I–III – Būga Kazimieras. *Rinktiniai raštai* 1–3, sud. Zigmas Zinkevičius. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958–1961.

DI I–IV^(1–2) – Jānis Endzelīns. *Darbu izlase* 1–4^(1–2). Rīga: Zinātne, 1971–1982.

DLKŽ⁵ – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, elektroninis variantas, vyr. redaktorius Stasys Keinys. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

EH I–II – Endzelīns Jānis, Hauzenberga Edīte. *Papildinājumi un labojumi K. Mūlenbacha Latviešu valodas vārdnīcai* 1–2. Rīgā: Kultūras fonds, 1934–1938 (sj. 1), 1938–1946 (sj. 2).

Gamkrelidze, Ivanov I–II – Gamkrelidze Thomas V., Ivanov Vjačeslav V. *Indo-European and the Indo-Europeans. A Reconstruction and Historical Analysis of a Proto-Language and a Proto-Culture* 1–2. Berlin & New York: Mouton de Gruyter, 1995.

IEW – Pokorny Julius. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch* 1–2. Bern und München: A. Francke AG-Verlag, 1959–1969.

LE I–XXXVII – *Lietuvių enciklopedija* 1–37. Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1953–1985.

LEV I–II – Karulis Konstantīns. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca* 1–2. Rīga: Avots, 1992.

LEW – Fraenkel Ernst. *Litauisches etymologisches Wörterbuch* 1–2. Heidelberg: Vandenhoeck & Ruprecht, 1962–1965.

LEŽ – Smoczyński Wojciech. *Słownik etymologiczny języka litewskiego*. Wilno: Printer Polyglott, 2007.

LEŽDB – *Lietuvių kalbos etimologinio žodyno duomenų bazė*. Vilniaus universitetas: Baltistikos katedra. Prieiga internete: <http://etimologija.baltnexus.lt/>

LKŽė – *Lietuvių kalbos žodynas*, antrasis elektroninis leidimas, red. kolegija: Gertrūda Naktinienė ir kt. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2013. Prieiga internete: www.lkz.lt.

LTE I–XIII – *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija* 1–13. Vilnius: Mokslas, 1976–1985.

LVDA – Bušmane Brigita, Laumane Benita, Stafecka Anna. *Latviešu valodas dialektu atlants. Leksika*. Darba zin. vad. B. Laumane. Rīga: Zinātne, 1999.

LVŽ I... – *Lietuvių vietovardžių žodynas* 1 (A–B). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008...

ME I–IV – K. Mülenbacha *Latviešu valodas vārdnīca* 1–4, red. Jānis Endzelīns. Rīga: Izglītības ministrija (sj. 1); Kultūras fonds (sj. 2–4), 1923–1932.

PEŽ I–IV – Mažiulis Vytautas. *Prūsų kalbos etimologijos žodynas* 1–4. Vilnius: Mokslas (t. 1), Mokslo ir enciklopedijų leidykla (t. 2, 3), Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas (t. 4), 1988–1997.

Skardžius I–VII – Skardžius Pranas. *Rinktiniai raštai* 1–7, par. Albertas Rosinas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996–2013.

ZŠT I–II – *Zietelos šnektos tekstai* 1–2, sud. Aloyzas Vidugiris, Danguolė Mikulėnienė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005–2010.

Ambrazas Saulius 1993: *Daiktavardžių darybos raida*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Ambrazas Saulius 2000: *Daiktavardžių darybos raida II. Lietuvių kalbos vardažodiniai vediniai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Anttila Raimo 1969: *Proto-Indo-European Schwebeablaut*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.

Blažek Václav 2010: On ‘horse’ in Slavic. – *Proceedings of the 21st Annual UCLA Indo-European Conference: Los Angeles, October 30th and 31st, 2009*, red. S. W. Jamison, H. C. Melchert, B. Vine. Bremen: Hempen, 13–25.

Bopp Franz 2009: *A Comparative Grammar of the Sanscrit, Zend, Greek, Latin, Lithuanian, Gothic, German and Slavonic Languages* (vol. 2), ed. by H. S. Wilson. Cambridge & Tokyo: Cambridge University Press.

Brugmann Karl 1895: *A comparative Grammar of the Indo-Germanic Languages* (vol. 4, Morphology; part 3 [verbs]). London: Kegan Paul, Trench, Trübner & Co. Ltd.

- Buivydienė Rūta 2006: Dėl keletu retesnių liaudinių vaivorykštės pavadinimų. – *Baltistica* 41(2), 333–337.
- Endzelīns Jānis 1951: *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība.
- Endzelīns Jānis 1961: *Latvijas PSR vietvārdi*. I daļa. 2 sējums (K–Ō). Rīga: Latvijas PSR zinātņu akadēmijas izdevniecība.
- Fennell Trevor Garth 1989: *A Latvian-German Revision of G. Mancelius' «Phraseologia Lettica» (1638)*. Melbourne: Latvian Tertiary Committee.
- Frisch J. L. 1741: *Teutsch-Lateinisches Wörter-Buch Darinnen Nicht nur die ursprünglichen, nebst denen davon hergeleiteten und zusammengesetzten allgemein gebräuchlichen Wörter; Sondern auch die bey den meisten Künsten und Handwerken, bey Berg- und Saltzwerken, Fischereyen, Jagd-, Forst- und Hauß-Wesen, u.a.m. gewöhnliche teutsche Benennungen befindlich... Mit allem Fleiß viel Jahr über zusammengetragen... Nebst einem Register der Lateinischen Wörter*. Berlin: Georg Olms Verlag.
- Grinaveckis Vladas 1973: *Žemaičių tarmių istorija*. Vilnius: Mintis.
- Gritėnienė Aurelija 2006: *Augalų pavadinimų motyvacija šiaurės panevėžiškių patarmėje*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Hermodsson Lars 1990: Pflanzennamen und verschollenes Wortgut. Zur Deutung von *Himbeere, Hirschbeere, Hindläufte, Hindlaub*. – *Studia Neophilologica* 62(1). Stockholm: Routledge, 79–84.
- Kabašinskaitė Birutė 1998: *Lietuvių kalbos liaudies etimologija ir artimi reiškiniai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Kluge Friedrich 2002: *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. 24 Aufl. Bearb. von Elmar Seebold. Berlin & New York: Walter de Gruyter.
- Kregždys Rolandas 2012: *Baltų mitologemų etimologijos žodynas I: Kristburgo sutartis*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas.
- Kuryłowicz Jerzy 1964: *The inflectional Categories of Indo-European*. Heidelberg: Carl Winter & Universitätsverlag.
- Kuryłowicz Jerzy 1987: O niektórych właściwościach imion skróconych. – *Studia językoznawcze*. Warszawa: PWN, 213–218.
- Lange 1773: *Lettifch-Deutlicher Theil des vollständigen Lettifchen Lexici, darinnen nicht nur sämtliche Stammwörter dieser Sprache samt ihren Abstämlingen, sondern auch die feltene, nur in gewissen Gegenden gebräuchliche Wörter, zum Nachschlagen, angezeigt werden*. Schloß Ober//Pahlen.
- Laumane Benita 2005: *Smalki lija zelta lietus. Dabas parādību nosaukumi latviešu valodā* 1. Liepāja: Liepājas Pedagoģijas akadēmija.

- Loewe Richard 1913: *Germanische Pflanzennamen. Etymologische Untersuchungen über Hirschbeere, Hindebeere, Rehbockbeere und ihre Verwandten* (Germanische Bibliothek, herausgegeben von W. Streitberg, II 6). Heidelberg: Winter.
- Machek Václav 1961: Zum Wortschatz des Litauischen. Teil 2. – *Zeitschrift für slavische Philologie* 29(2), 345–356.
- Mallory James P., Adams Douglas Q. 2006: *The Oxford Introduction to Proto-Indo-European and the Proto-Indo-European World*. Oxford & New York: Oxford University Press.
- Masica Colin P. 1991: *The Indo-Aryan Languages*. Cambridge & Sydney: Cambridge University Press.
- Prokosch Eduard 1916: [Review] Heinrich Marzell, Die Tiere in deutschen Pflanzennamen, Ein botanischer Beitrag zum deutschen Sprachschätze by Heinrich Marzell; Richard Loewe. Germanische Pflanzennamen. Etymologische Untersuchungen über Hirschbeere, Hindebeere, Rehbockbeere und ihre Verwandten. II 6 by Richard Loewe; W. Streitberg. – *The Journal of English and Germanic Philology* 15(2), 289–293.
- Rudzīte Marta 1993: *Latviešu valodas vēsturiskā fonētika*. Rīga: Zvaigzne.
- Szpyra-Kozłowska Jolanta 2000: Słowotwórstwo bez morfemów czyli o morfologii prozodycznej i formach uciętych. – *Bulletin de la société polonaise de linguistique*, fasc. LVI. Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN, 59–78.
- Urbutis Vincas 1981: *Baltų etimologijos etiudai*. Vilnius: Mokslas.
- Urbutis Vincas 1998: Lie. *pāšinas* ir (trm.) *pašaiža* – bendrašakniai sinonimai. – *Baltistica* 33(1), 49–57.
- Urbutis Vincas 2009: *Baltų etimologijos etiudai 2*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Vanagas Aleksandras 1981: *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*. Vilnius: Mokslas.
- Vitkauskas Vytautas 1994: Senųjų an (> a), en (> e), in (> i), un (> u) variantai tam tikrų žodžių šaknyse ir formose. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 34, 107–111.
- Wodtke Dagmar S., Irslinger Britta, Schneider Carolin 2008: *Nomina im Indogermanischen Lexikon*. Heidelberg: Universitätsverlag Winter.
- Zinkevičius Zigmantas 1966: *Lietuvių dialektologija*. Vilnius: Mintis.
- Zinkevičius Zigmantas 1984: *Lietuvių kalbos kilmė. Lietuvių kalbos istorija 1*. Vilnius: Mokslas.
- Zinkevičius Zigmantas 1987: *Iki pirmųjų raštų. Lietuvių kalbos istorija 2*. Vilnius: Mokslas.
- Непокупный Анатолий Павлович 1976: *Балто-севернославянские языковые связи*. Киев: Наукова думка.

East Baltic names of the raspberry
(*Rubus*): morphological analysis, retrieval
of the etymological links of the phytonym

SUMMARY

The article deals with derivation and development peculiarities of the East Baltic names of the phytonym *Rubus*. Etymological analysis of the apparent morphological or semantic equivalents, for example, Lith. dial. *aš(v)óklė* ‘currant’, Latv. dial. *aitu uôgas* ‘raspberries resp. berries of the sheep’, is also presented.

Due to the analysis suggested here the following conclusions are proposed:

1. 3 prime derivational models of the roots Latv. *av-* / *aiv-* meaning raspberry with outstanding multitude of structural variation are to be distinguished: a) derivatives with the suffix *-iet-* (*-iet-* / dial. *-īt-* + a1. *-ene*, a2. dial. *-išķ-*, a3. *-iskõ-* + *-ene*); b) derivatives with the suff. *-ene*; c) derivatives with the suff. *-išķē* (+ *-ene*).
2. Lith. *aviētė*, *avietė*, Latv. dial. *aviētes* et al., etymologically related to Lith. *vaivóras* ‘blueberry (*Vaccinium uliginasum*); whortleberry (*Vaccinium myrtillus*); heathberry (*Empetrum nigrum*); borage (*Borrago officinalis*)’ / Lith. *vavóras* 1 ‘blueberry (*Vaccinium uliginasum*)’; la. *vàivari*⁽²⁾, *vaivari*², *vaivariņi*, *vàivariņi*, *vaivariņas* et al. ‘Labrador tea (*Ledum*)’, presuppose derivational model of the clipping type, i.e. adj. EastBalt. **(v)aiv-* / **(v)av-* *‘colourful; iridescent → blue, red’ + suff. EastBalt. *-eitē* // suff. Lith. *-ora-* / suff. Latv. *-ar*.
3. Semantic innovation resp. alternation of the semantemes ‘Labrador tea’ ← *‘blueberry / whortleberry’ of the Latv. *vàivari*⁽²⁾, *vaivari*², *vaivariņi*, *vàivariņi*, *vaivariņas* et al. ‘Labrador tea (*Ledum*)’ is determined by the growing localization of the plants.
4. Roots of the clipping type of adj. EastBalt. **(v)aiv-* / **(v)av-* ‘iridescent resp. blue / red’ are to be derived from subst. Lith. *vaivorykštis* / *vaivorykštė* ‘polychrome arc colored in red from the outside and violet from inside (with the other dyes of the spectrum between them)’, Latv. *vařavīksna*, *vař(a)vīksne*, *varavīksna* et al. ‘rainbow et al.’.
5. Referent “berry of the red colour” of the plant names Lith. *aviētė*, *avietė*, Latv. dial. *aviētes* has nothing in common with the semantic extensionale of the zoonyms Lith. *avīs* ‘sheep’, Latv. *avs* ‘ditto’, which is different *de origine*.

Įteikta 2013 m. gruodžio 30 d.

ROLANDAS KREGŽDYS

Lietuvių kalbos institutas

Petro Vileišio g. 5, Vilnius LT-10308, Lietuva

rolandaskregzdys@gmail.com